

Wat je zelf kunt doen tegen klimaatverandering

COLOFON

Deze brochure is een initiatief van Maurits Groen Milieu & Communicatie, 023-5424656, mg@mgmc.nl, www.mgmc.nl.

De inhoud van de brochure is voor een belangrijk deel gebaseerd op informatie van Milieu Centraal. Milieu Centraal is de landelijke voorlichtingsorganisatie voor praktische en betrouwbare informatie over energie en milieu in het dagelijks leven. Voor tips, advies op maat of achtergronden kijk op www.milieucentraal.nl of bel 0900-1719 (15 cpm).

De volgende organisaties hebben deze brochure financieel mede mogelijk gemaakt:

ECO DIRECT, staat sinds 1996 voor beleggen met respect voor mens, natuur en milieu en is de aanbieder van AFM geregistreerde beleggingsobjecten in FSC en ISO gecertificeerde bosbouwprojecten. Voor meer informatie: www.ecodirect.nl of bel 026-383 11 51.

SMK, de stichting die zich inzet voor duurzaam handelen door producent en consument, en de organisatie achter onder meer Milieukeur, Europees Ecolabel en Nordic Swan. Kijk op www.smk.nl of bel 070-3586300.

Rabobank introduceert voorjaar 2007 voor al zijn 400.000 leden een creditcard met klimaatcompensatie. Alle CO₂-uitstoot die samenhangt met aankopen via deze card worden gecompenseerd door investeringen in duurzame energieprojecten. www.rabobank.nl

Philips, Economische voorspoed, milieutechnische kwaliteit en sociale gelijkheid gaan bij Philips al lang hand in hand. Duurzaamheid is daarbij onderdeel van ons erfgoed, onze waarden en ons streven naar verbetering van de kwaliteit van leven. www.philips.com

INTEGeR... Consult adviseert bij duurzaam ondernemen, vooral op het brede gebied van energie. Naast eigen producten en diensten doen echte MVO-bedrijven dit door actieve lobby voor 'Kyoto'. Wij leveren 'duurzaamheidscommissarissen' en starten SOLAQ, nieuw bedrijf voor zonne-energie en waterontziltion. Zie www.integer-consult.com en www.solaq.biz.

Partners for Innovation ondersteunt organisaties bij het realiseren van hun klimaat- en CO₂-beleid. Sinds 2006 zijn al onze eigen activiteiten CO₂-gecompenseerd. Kijk op [www.CO₂-neutraal.nu](http://www.CO2-neutraal.nu) of www.partnersforinnovation.com of bel 020-6200511.

Greenchoice, de onafhankelijke 100% groene energieleverancier voor zowel groene stroom als groen gas. Al 150.000 klanten gingen je voor. Kijk op www.greenchoice.nl of bel 0800-422 33 44

NS, de belangrijkste reizigersvervoerder van Nederland wil op een duurzame wijze de mobiliteit in Nederland accommoderen. Kijk op www.ns.nl.

Architectenbureau RAU. 'State of the art' is ons vertrekpunt: in 2007 is dat voor ons het hoofdkantoor WNF - een gebouw dat in zijn eigen energiebehoefte voorziet, gerealiseerd binnen een marktconform budget. Als eerste kantoorgebouw in Europa CO₂ emissie vrij (www.rau.nl of 020-4190202).

Dit is een klimaatneutraal product. De CO₂ die is uitgestoten bij het maken en verspreiden van deze brochure is voor 100% gecompenseerd in een klimaatproject van KlimaatNeutraal Groep, Arnhem. De brochure is gedrukt op Oxford FSC Mixed Sources.

Foto's: Maurits Groen Milieu & Communicatie, Connexion, Greenchoice en Nederlandse Spoorwegen.

Vormgeving: Tekst in Vorm, Haarlem. Druk: Nefi, Haarlem.

Disclaimer

Hoewel deze brochure met zorg is samengesteld, kunnen de makers niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele onjuistheden en gevolgen die het gebruik van de informatie zou kunnen hebben.

Wat je zelf tegen klimaatverandering kunt doen

Klimaatverandering is een mondiaal probleem, maar ook het resultaat van relatief kleine keuzes die ieder van ons dagelijks en vaak onbewust maakt. Ga na wat je bijdrage is aan klimaatverandering en hoe je daarin je eigen verantwoordelijkheid kunt nemen.

Hieronder vind je suggesties om – eventueel stap voor stap - aan een beter klimaat te werken.

Ga na hoeveel broeikasgassen je produceert

Een gemiddelde Nederlander of Belg is verantwoordelijk voor ongeveer 14.000 kilo CO₂-uitstoot per jaar. Er zijn meerdere websites waar je kunt berekenen hoeveel broeikasgas je zelf produceert: www.climatecrisis.net (Amerikaans georiënteerd), www.bp.com (carbon footprint calculator), www.treesfortravel.nl en www.klimaatneutraal.nl.

Een wat bredere test dan alleen op CO₂-uitstoot geven www.voetafdruk.nl (uw voetafdruk) en www.voetafdruk.be (test jezelf). Zeer informatieve en praktische websites zijn ook www.milieucentraal.nl en www.klimaat.be. Bij deze sites kun je ook berekenen hoeveel

broeikasgas je produceert en hoe je gericht actie kunt ondernemen om toe te werken naar een CO₂-neutrale leefwijze. De website www.energielastenverlager.nl geeft je zelfs advies dat is toegesneden op je eigen situatie.

Volg voor je energieverbruik de volgende drie stappen:

- Probeer zo energiezuinig mogelijk te zijn.
- Laat wat je toch aan energie moet gebruiken zo groen mogelijk opwekken (zon, wind, biogas).
- * Laat wat je verder nog aan (niet-groene) energie gebruikt compenseren door CO₂-certificaten te kopen.

Energieverbruik thuis

In huishoudens is veel aan energie te doen, onder meer op het gebied van verlichting, apparaten en verwarming. Heel eenvoudig - maar belangrijk - is de keuze om alleen nog duurzame energie af te nemen.

VERLICHTING

Een huishouden verbruikt gemiddeld 3350 kWh elektriciteit per jaar, waarvan 550 kWh voor verlichting. Dat is één zesde deel. Besparen loont dus. Gemiddeld heeft een huishouden 40 lampen in huis, waarvan 25 gloeilampen, 4 TL-lampen en 7 halogeenlampen en slechts 4 spaarlampen. Als je alle lampen die gemiddeld meer dan 45 minuten per dag branden vervangt door spaarlampen, dan halveer je je energieverbruik voor verlichting (en de kosten daarvan). Ook bij lampen die korter dan drie kwartier per dag branden zijn spaarlampen voordelig. Een spaarlamp kost ca. € 7,- en een gloeilamp ca. € 0,90, maar die hogere aan-

schafkosten verdien je vaak al in één jaar terug. Op de lange duur zijn spaarlampen daardoor erg voordelig: lage energiekosten en lange levensduur (goedkopere spaarlampen hebben soms een levensduur van slechts 3.000 uur, duurdere spaarlampen van 12.000 uur). Verder zijn er nu elektronische spaarlampen te koop, die binnen een halve seconde zonder te flikkeren opstarten en snel hun maximale lichtsterkte bereiken. Ze kunnen zonder bezwaar vaak in- en uitgeschakeld worden en zijn dus te gebruiken op plekken waar je een lamp vaak (meer dan tien keer per dag) aan en uit doet. Vraag je winkelier ernaar.

Nog meer tips

- Laat lampen – ook spaarlampen - niet nutteloos branden.
- Door op bepaalde plaatsen een schakelklok, timer, bewegingsmelder of lichtsensor voor de verlichting aan te brengen voorkom je dat lampen onnodig blijven branden (buitenverlichting, hal!). Als je hiervoor TL- of spaarlampen wilt gebruiken, koop dan uitvoeringen die daar speciaal geschikt voor zijn (anders gaat de lamp snel stuk). Vraag de winkelier!
- Gebruik de juiste lamp op de juiste plek. Dan heb je met minder lampen een betere verlichting.
- Gebruik geen halogeenlampen van meer dan 100 Watt. Deze worden gebruikt in uplighters (vloerarmaturen die vooral licht naar boven stralen). Ze gebruiken erg veel energie. Spaarlampen zijn een prima en voordelig alternatief.
- Lever kapotte spaarlampen en TL-buizen in als klein chemisch afval.

Meer informatie over spaarlampen en besparingen: www.milieucentraal.nl

Op www.slimlicht.nl kun je spaarlampen bestellen en meedoen aan leuke acties.

Op www.hier.nu vind je meer informatie over

het klimaatprobleem en tips om er zélf iets aan te doen.

APPARATEN

Elektrische apparaten gebruiken steeds minder energie. Maar doordat we meer apparaten gebruiken, stijgt het totale energiegebruik en de milieuvuiling per huishouden. Houd daarom bij de aankoop en het gebruik van elk apparaat rekening met de volgende tips. Overigens: de website www.top10.hier.nu geeft een top tien van de energiezuinigste types van bepaalde apparaten.

Aankooptips

- Kijk naar het stroomverbruik op jaarbasis (zie ook de tabel op de volgende pagina).
- Koop een energiezuinig apparaat. Apparaten met een A-label zijn het zuinigst.
- Als je een airco koopt, stem dan de capaciteit af op de ruimte die je wilt koelen. Airco's met een A-label hebben een hoge 'energie-efficiëntieverhouding', dat wil zeggen dat het energieverbruik laag is ten opzichte van de capaciteit van koelen. Dat betekent dat airco's met een grote koelcapaciteit een A-label kunnen hebben, terwijl ze toch mèèr stroom verbruiken dan een airco met B-label maar met een kleinere koelcapaciteit.
- Ook meer algemeen geldt dat grote apparaten vaak meer energie gebruiken. Koop dus niet groter dan je nodig hebt (bij de aanschaf van een koelkast bijvoorbeeld).
- Sommige apparaten hebben een niet-elektrisch alternatief. Denk maar aan citruspersen, blikopener, tandenborstel, mixer, etc. Sommige zijn er zelfs in 'zonnecel-variant' (rekenmachine, draagbare radio's en horloges).
- Soms is de stand-by stand noodzakelijk (antwoordapparaat bijv.), maar vaak ook niet. Kijk bij aanschaf of het apparaat echt 'uit' te zetten is.

Gebruikstips

- Elektrische apparaten verbruiken soms ook

energie als je ze niet gebruikt, of als het apparaat 'uit' lijkt te staan (stand-by verbruik). Zet ze écht uit.

- Gebruik apparaten efficiënt. Was met een volle trommel. Een koelkast met ijsafzetting gebruikt extra stroom; schoonmaken dus.
- Veel gebruiksaanwijzingen bevatten tips voor een slim gebruik van het apparaat.
- Met een energiemeter tussen apparaat en stopcontact kun je zien hoeveel stroom het apparaat verbruikt. De meters zijn verkrijgbaar vanaf ca. € 30 bij elektronica winkels. Bij Milieu Centraal kun je ze tijdelijk gratis in bruikleen krijgen, via de actie 'Meten=weten' (kijk op www.consument-en-energie.nl).

TABEL: GROTE ENERGIEVERBRUIKERS

Apparaat	Verbruik (kWh/jaar)	Kosten (euro's/ jaar)
Tropisch aquarium	1168	237
Airco(nditioner)	400 - 700	80 - 140
Waterbed	734	140
Oude koelkast/vriezer	270 - 600	54 - 120
Plasma-televisie	220	68
Biertapper	368 - 526	74 - 105
Sauna	440 - 1280	88 - 255

Ter vergelijking, een gemiddeld huishouden gebruikt jaarlijks 3346 kWh elektriciteit, waarvan 736 kWh voor wassen en drogen, 568 kWh voor koelen, 524 kWh voor verlichten, 489 kWh voor audio-, video- en communicatieapparatuur en 457 kWh voor verwarmen en warm water. De gemiddelde elektriciteitsprijs (prijspeil 2006) is € 0,20 per kWh.

Voor meer informatie over energielabels en het energieverbruik van apparaten, kijk op www.milieucentraal.nl. Bevat ook tips om in huis energie te besparen.

Stand-by verbruik van apparaten voorkomen

Het stand-by verbruik is in een gemiddeld huishouden jaarlijks 400 tot 550 kWh. Dat kost € 80,- tot € 110,- per jaar. Circa de helft van het stand-by verbruik kun je voorkomen:

- Als het apparaat een uitknop heeft, gebruik deze dan in plaats van de stand-by knop. Soms

moet je twee keer drukken op dezelfde knop.

- Haal van apparaten die je lang niet gebruikt, de stekker uit het stopcontact.
- Heb je meerdere apparaten bij elkaar staan (bijvoorbeeld computerapparatuur), doe dan alle stekkers in een contactdoos met aan/uitschakelaar. Zet de stekkerdoos na gebruik uit.
- Bij halogeenlampen zit de schakelaar vaak tussen lamp en transformator. De transformator blijft dan stroom verbruiken als de lamp uit is. Dat voorkomt je door de aan/uit-knop tussen transformator en het stopcontact te zetten.
- Opladers van tandenborstel, kruidmelddief en batterijen (fotoapparatuur, boor/schroefmachines) etc. verbruiken stroom, ook als er niet geladen wordt. Haal ze uit het stopcontact als je niet laadt.

Sommige apparaten functioneren niet zonder stand-by, zoals een koelkast, cv-ketel of een deurbel. Maar vaak is stand-by onnodig. Haal dus de stekker uit het stopcontact. Je kunt ook een *Stand-by killer of Powersaver* gebruiken, waar je vaak meerdere apparaten op kunt aansluiten.

Wassen en drogen

- Wassen op 60 graden kost twee keer zoveel energie als wassen op 40 graden. Wassen op 90 graden kost drie keer zoveel energie als wassen op 40 graden. Moderne wasmiddelen werken uitstekend op 40 graden. De besparing is al snel tientjes per jaar.
- Was alleen met een volle trommel. Uit onderzoek blijkt dat éénderde van het aantal

wasbeurten overbodig zou zijn als je alleen met een volle trommel zou wassen. Dat bespaart € 77,- per jaar.

- Door goed centrifugeren voordat wasgoed de droger ingaat gaat het droogproces sneller: energiebesparing.
- Stel de droogtijd van de wasdroger niet té lang in.
- Een droger gebruikt per droogbeurt ongeveer 2,9 kWh (€ 0,58). Gemiddeld drogen we 210 keer per jaar. Als je de was 50 keer buiten ophangt bespaar je € 29,- per jaar. Sommige drogers hebben een zuinige Economy-toets. Gebruik die.
- Door te wassen met wasmiddelen met een milieukeurmerk als het Europees Ecolabel draag je nog een steentje bij aan het milieu.

Computers

Een computer is al snel verouderd en wordt dan vaak vervangen voordat hij versleten is. Dit brengt extra milieubelasting, waaronder productie van CO₂, met zich mee. Schaf daarom een apparaat aan met voldoende mogelijkheid tot uitbreiding.

Tips:

- Een LCD-scherm gebruikt minder energie.
- Laptop-computers zijn zo'n 50 tot 80% energiezuiniger dan gewone PC's.
- Een screensaver levert geen energiebesparing op. Bewegende screensavers kunnen zelfs meer energie gebruiken dan bijvoorbeeld een tekstverwerkingsprogramma. Met name 3D-animatie screensavers gebruiken nogal wat rekenkracht (en dus energie).
- Beperk de tijd dat je computer stand-by staat. Schakel deze dus regelmatig uit, ook als je een uurtje pauze neemt. Het is een fabel dat het regelmatig uitschakelen van computers kwaad kan.
- Zorg ervoor dat de computer op een 'slaapstand' overschakelt naar als je er niet aan werkt (onder Windows te activeren via: Start/Instellingen/Configuratiescherm/Energiebeheer).

Daarmee kun je 70% besparen op het stroomgebruik.

- Print energiezuinig. Het energiegebruik van inkjetprinters is ongeveer een tiende van dat van laserprinters, en printen in kleur kost meer energie dan afdrucken in zwart-wit.
- Bespaar energie door in plaats van diverse losse apparaten te kiezen voor combi-apparaten die kunnen printen, faxen, kopiëren en scannen.

Labels en keurmerken

Energy Star (Amerikaans, ook ondersteund door de EU) stelt eisen aan energiegebruik van computers, printers en andere kantooruitrusting, ook aan het verbruik tijdens slaap- of stand-by stand. Beeldschermen met Energy Star gebruiken in de slaapstand 50% minder energie dan een 'conventioneel' beeldscherm en gaan daardoor ook langer mee: www.eu-energystar.org.

Het TCO-label is Zweeds. Het stelt naast eisen aan energieverbruik van de monitor, ook eisen aan straling (strenger dan de wettelijke MRP-II norm): www.tcodevelopment.com/.

In Europees verband is het vrijwillige energie-kwaliteitslabel GEEA (Group for Energy Efficient Appliances) ontwikkeld voor elektrische apparaten, vooral voor grijs- en bruingoed apparaten, zoals TV's, videorecorders, audioapparatuur en computerapparatuur. Hierbij worden onder meer eisen gesteld aan het stand-by verbruik. Apparaten voorzien van een GEEA-label behoren tot de 30% zuinigste op de markt. Een overzicht van energiezuinige merken apparatuur met dit label: www.efficient-appliances.org.

VERWARMING

Een gemiddeld huishouden verbruikt 1736 m³ gas per jaar. Ruim 75% (1290 m³) wordt gebruikt voor verwarming. *Efficiënter* verwarmen kan dus veel energie besparen:

- De thermostaat overdag één graad lager,

bespaart gemiddeld 7% energie voor verwarming. Dat is 90 m³ gas of € 51,-.

- Zet de kamerthermostaat een uur voor vertrek of slapen gaan op 13-15 graden. Het huis koelt dan niet teveel af en kan 's ochtends zonder veel extra energie weer opwarmen. Dit kan je € 35,- per jaar besparen.
- Huizen van na 1994 kun je 's nachts beter op dezelfde temperatuur houden. Deze huizen zijn namelijk zeer goed geïsoleerd en hebben vaak vloer- of wandverwarming.
- Zet in de zomer de pomp van de centrale verwarming uit. Laat de pomp wel 1 keer per maand even lopen om te voorkomen dat deze vast gaat zitten. Bij een combi-ketel (levert zowel verwarming als warm water) kun je de pomp niet uitzetten.
- Zorg voor een goede afstelling en goed onderhoud van je verwarmingsapparatuur. Een goedwerkende CV-ketel gebruikt minder energie. Het loont dus om de ketel eens per jaar goed te laten nakijken.
- Ben je toe aan een nieuwe CV-ketel of combi-ketel, kies er dan één met een hoog rendement.
- Wil je een heel nieuw systeem laten aanleggen, kies dan voor een energiezuinige oplossing. Bijvoorbeeld een Lage Temperatuur Systeem (LTS) in combinatie met vloer- of wandverwarming.
- Een douchebeurt duurt gemiddeld 8,5 minuten. Eén minuut korter douchen bespaart warm water en dus energie.

Isoleren

Een slecht geïsoleerd huis vraagt per jaar gemiddeld 2150 m³ gas voor de centrale verwarming. Een goed geïsoleerd huis heeft slechts 700 m³ gas nodig. Isoleren maakt dus veel uit:

- Bodemisolatie bespaart gemiddeld 148 m³ gas of € 84,- per jaar. Soleer ook het 'opgaand werk' van de kruipruimte (de fundering). Zorg wel dat de ventilatieroosters open blijven.
- Vloerisolatie op de begane grond bespaart gemiddeld per jaar 190 m³ gas (€ 108,-). Vloerisolatie zorgt voor een gelijkmatige temperatuur en minder vocht in huis.
- Als je enkel glas vervangt door isolerend glas kun je gemiddeld per jaar 320 tot 480 m³ gas besparen (€ 182,- tot € 274,-).
- Soleer de warmwaterleidingen in onverwarmde ruimtes. Dit bespaart een gemiddeld huishouden jaarlijks 10 tot 20 m³ aardgas en kan bevriezing voorkomen.
- Wie een verwarmde zolder heeft, kan door het isoleren van het dak gemiddeld per jaar 700 m³ gas besparen (€ 400,-).
- Met gevelisolatie kun je gemiddeld per jaar 275 m³ gas besparen (uitgaande van een geveloppervlakte van 25 m²). Dat scheelt € 157,-.
- Met tochtstrips en ander materiaal kun je kieren eenvoudig dichten. Comfortabel, maar gemiddeld ook 80 m³ gasbesparing (€ 41,-).

Energie Prestatie Advies

Wil je eerst weten welke maatregelen in jouw huis de beste resultaten geven, laat dan een Energie Prestatie Advies (EPA) maken. Meer informatie: www.milieueentraal.nl. Vragen over een EPA zijn te stellen via www.epadesk.nl en info@milieueentraal.nl of 0900-1719 (kantooruren; € 0,15/min).

MAAK GEBRUIK VAN DUURZAME ENERGIE

In Nederland worden warmte en elektriciteit voornamelijk opgewekt door het verbranden van aardgas, waarbij het broeikasgas CO₂ vrijkomt. Beter is daarom 'duurzame' energie. Deze wordt

opgewekt met behulp van zonlicht, wind, waterkracht of biomassa. Er komen geen of nauwelijks vervuilende stoffen vrij en bovendien zal deze vorm van energie nooit uitgeput raken. Groene elektriciteit is zo'n vorm van duurzame energie. Zij wordt aangeboden onder uiteenlopende namen: Groene stroom, EcoStroom, Natuurstroom, Groene Energie etc. Sommige energiebedrijven bieden twee soorten aan: elektriciteit van de schoonste bronnen zon, water en wind, of iets goedkopere elektriciteit van de wat minder schone bron biomassa. Alleen groene elektriciteit die van de overheid een Garantie van Oorsprong heeft ontvangen mag op de Nederlandse markt worden verkocht als groene elektriciteit. Groene stroom met Milieukeur voldoet gegarandeerd en gecontroleerd aan de strengste eisen (www.milieukeur.nl).

Op de sites www.energieprijzen.nl, www.energie-wereld.nl, www.gaslicht.com, www.energiebond.nl, www.energievoorzieningen.nl, www.vergelijk.nl, www.energieleveranciers.nl en www.energieplaza.nl kun je zien welke energiebronnen de verschillende leveranciers gebruiken, en wat de prijzen zijn.

In huis gebeurt er niets als je overstapt op groene elektriciteit. Je krijgt geen nieuwe leidingen of meterkast, en je blijft even zeker van stroomleverantie.

Energieleverancier Greenchoice levert, naast groene stroom, ook 'groen gas': het bedrijf compenseert de uitstoot die je veroorzaakt door je aardgasgebruik door het aanplanten van bomen die evenveel CO₂ opnemen. De kosten zijn niet hoger (zelfs lager) dan bij gewoon aardgas: www.greenchoice.nl.

De site www.consument-en-energie.nl geeft je een uitgebreide rondleiding door de wereld van duurzame energie.

Als je een windturbine aanschaft, kun je je eigen stroom opwekken en (als je over hebt) zelfs terugleveren aan het net. Je ontvangt daarvoor dan een vergoeding van ca. € 0,06 per kWh. Informa-

tie over windturbines: www.duurzameenergie.org, www.sbr.nl/windturbines, www.windparksvdw.nl en www.windunie.nl.

Ook met zonnepanelen wek je zelf stroom op. Met zonnecollectoren kun je de zon laten zorgen voor warm water. Veel leveranciers van deze apparatuur zijn verenigd in Holland Solar: www.hollandsolar.nl, tel: 030-2328008. Installateurs van zonnepanelen vind je via www.uneto-vni.nl ('zoek uvni-installateur'), www.zonne-energie.pagina.nl of de Gouden Gids. Overigens: veel hernieuwbare energieprojecten komen in aanmerking voor belastingvoordeel of subsidies: www.ez.nl en www.vrom.nl.

Mobiliteit en klimaat

Het verkeer heeft een aanzienlijk aandeel in de belasting van het milieu. Zo veroorzaakt het wegverkeer in Nederland 20% van de nationale CO₂-uitstoot. De helft daarvan komt van personenauto's. Gelukkig zijn er heel wat mogelijkheden om zelf de door reizen veroorzaakte CO₂-uitstoot aanzienlijk te verminderen.

- Het meest milieuvriendelijke vervoermiddel is onbetwist de fiets (www.fietsersbond.nl) met het openbaar vervoer als goede tweede (belangenorganisatie: www.rover.nl; reisplanning: www.9292ov.nl).
- Binnen het autoverkeer zijn er grote verschillen in de mate van milieubelasting. Deze verschillen hangen onder meer af van bouwjaar, brandstofverbruik, soort brandstof, rijstijl en onderhoud. Vooral oudere auto's zijn relatief meer vervuilend.
- Carpoolen, bijvoorbeeld om samen naar het werk te rijden, belast het milieu minder dan wanneer ieder in een eigen auto rijdt. Zoeken op internet bij 'carpoolen' levert een lawine van praktische informatie en mogelijkheden op.
- Autodelen leidt tot een efficiënt gebruik van een (met veel energie geproduceerde) auto en helpt je om steeds af te wegen of je voor het vervoer op dat moment echt een auto nodig hebt. Tik bij een internetzoekmachine 'autodelen' in en je vindt ook op dit gebied een keur aan mogelijkheden. Zie bijvoorbeeld: www.

greenwheels.nl voor een deelauto in jouw buurt.

- Telewerken is een slimme manier om het aantal autokilometers te beperken
- Vliegen draagt fors bij aan het broeikaseffect en aan luchtverontreiniging, al bestaat er onenigheid hoe fors. Informatie over milieubelasting door vliegverkeer: www.icao.org.

AUTO EN MILIEU

In januari 2005 bestond het Nederlandse wagenpark uit 7,3 miljoen auto's. Dat aantal en het aantal jaarlijks gereden kilometers stijgen nog steeds. Een gemiddelde auto in Nederland en België stoot per kilometer 193 gram CO₂ uit. Per autotype kunnen brandstofverbruik - en daarmee de uitstoot van CO₂ - sterk van dit gemiddelde afwijken. Kies daarom een zuinige auto.

Ook een zuinige rijstijl is belangrijk (www.hetnieuwerijden.nl). Daarmee kun je eenvoudig zo'n 10% brandstof besparen. Bij 16.000 km per jaar scheelt dat bijna 3,1 ton CO₂-uitstoot (en je bespaart € 140,- plus onderhoudskosten, doordat onderdelen minder slijten). Het gebruik van hulpmiddelen zoals de ecotoerenteller, cruise control en boordcomputer helpt bij een zuiniger rijstijl.

Enkele tips:

- Laat een koude motor niet eerst stationair draaien. De motor warmt dan te langzaam op waardoor deze extra vervuult en slijt. Direct wegrijden is beter voor de motor en bezorgt burens minder overlast.
- Uit proeven blijkt dat hard rijden de totale reistijd niet tot nauwelijks bekort.
- Controleer de bandenspanning (op een moment dat de banden nog koud zijn of als je er maximaal 3 kilometer mee gereden hebt). Doe dit twee keer per maand, dan bespaar je 3% brandstof.
- Start zonder het gaspedaal in te drukken! Doe je dit toch, dan raakt de motorcomputer van slag waardoor deze niet meer de juiste hoe-

veelheid in te spuiten brandstof kan bepalen.

- Schakel zo vroeg mogelijk naar een hogere versnelling. Voor benzineauto's/LPG bij maximaal 2500 toeren, voor diesel bij maximaal 2000 toeren. Tijdens rijlessen wordt nog vaak geleerd om binnen de bebouwde kom in de derde, buiten de bebouwde kom in de vierde en op de snelweg in de vijfde versnelling te rijden. Met de huidige motoren kan binnen de bebouwde kom bijna altijd in de 4 en vaak ook in de 5 gereden worden.
- Rij zo veel mogelijk met een gelijkmatige snelheid en een laag toerental in een zo hoog mogelijke versnelling. (Het laagste toerental waarbij de motor nog soepel loopt, is bepalend voor terugschakelen.)
- Kijk zo ver mogelijk vooruit en anticipeer op het overige verkeer. Zie je dat je snelheid moet minderen of moet stoppen voor een stoplicht, laat dan tijdig gas los en laat de auto in de versnelling van dat moment uitrollen.

Zuinige auto's

Je kunt het geschatte brandstofgebruik van de meeste autotypen bekijken op de Engelstalige sites www.epa.gov/autoemissions of www.fueleconomy.gov. Wil je wel een nieuwe zuinige auto, maar hoeft je niet alle details te weten? Kies dan een auto met Energielabel A of B (www.anwb.nl zet ze op een rij). Sinds 1 juli 2006 krijg je (in Nederland) 500 tot 1.000 euro milieusubsidie. Die zuinige auto's zijn ook voordelig in

gebruik: bij 16.000 kilometer per jaar bespaar je € 600,- aan brandstofkosten. Elk jaar.

Je kunt een zuinige A- of B-label auto ook leasen; je krijgt dan meteen een gratis brandstofbesparende cursus: www.greenlease.nl. Autoleasebedrijven die aangesloten zijn bij de VNA leveren op aanvraag ook A- en B-label auto's: www.vna-lease.nl.

Bij oudere auto's kun je het brandstofverbruik vinden in de gebruiksaanwijzing van de auto. Ook via internet en een gratis brandstofverbruiksboekje (www.vrom.nl) kun je deze gegevens achterhalen.

Een nieuw type auto dat sinds 2000 in Nederland verkocht wordt is de hybride-auto. Deze heeft een elektromotor voor aandrijving bij lage snelheden, gecombineerd met een zeer zuinige benzinemotor. De hybride-auto veroorzaakt minder luchtvervuiling en bespaart tot 25% brandstof in vergelijking met een benzineauto. Een hybride-auto is duurder dan een conventionele auto, maar in Nederland krijg je bij de aanschaf van een hybrideauto met A-label € 6.000,- korting en op een hybrideauto met B-label € 3.000,- korting.

Uitstoot compenseren

Als autorijder kun je door aankoop van boscertificaten de aanplant en beheer van bossen steunen, waarmee de CO₂ van je autokilometers in biomassa wordt vastgelegd: zie www.klimaatneutraal.nl en onder 'Klimaatwijs op reis', verderop in deze brochure.

Biobrandstoffen

Biobrandstof wordt gemaakt uit biomassa: plantaardig materiaal zoals hout, maar ook mest, dierlijke vetten etc. Biobrandstoffen kunnen in principe 'klimaatneutraal' zijn. In principe, omdat ook kritisch moet worden gekeken naar de hoeveelheid fossiele brandstoffen die bij de *productie* van deze brandstoffen wordt ingezet. Voor wat betreft de CO₂ die bij verbranding van biobrand-

C-Fix

Dat er ook op het terrein van de fossiele brandstoffen aanzienlijke CO₂-winst te behalen valt, bewijst C-Fix. Dit bindmiddel wordt gemaakt op basis van de koolstofrijke aardoliefractie die verkregen wordt uit het raffinageproces. Voorheen werd dat als component voor zware brandstoffen gebruikt, wat relatief veel CO₂-uitstoot veroorzaakt. Deze koolstofrijke fractie vormt de basis voor een duurzaam bouw materiaal dat, gemixt met aggregaten, zand en vulmaterialen, de kwaliteiten en voordelen van asfalt (flexibiliteit) met cementbeton (sterkte) combineert. Behalve dat C-Fix CO₂-emissies reduceert, is het bovendien 100% recyclebaar. Toepassing van 1 ton C-Fix voorkomt de uitstoot van 2,5 ton CO₂. En als vervanger van cement (een energie-intensief product) zelfs 3,5 ton CO₂. C-Fix heeft als bindmiddel reeds haar succes bewezen in talloze toepassingen (industriële verhardingen, vloestofdichte, zuurbestendige en esthetische vloeren, rotondes, parkeerterreinen, busbanen, mileustraten, dijkblokken, etc). Een van de meest opvallende is als beschermingselement tegen het rijzende water door klimaatverandering. Rijkswaterstaat heeft de afgelopen twee jaar C-Fix golfbrekerblokken op de Pier van IJmuiden getest en positief beoordeeld. Als de kustlijn van de nieuwe 2e Maasvlakte met C-Fix dijkblokken zou worden uitgevoerd, kan dat zelfs ca. 1 miljoen ton CO₂-uitstoot besparen! Meer info: www.c-fix.com.

stoffen (bijvoorbeeld biodiesel of ethanol) in de atmosfeer komt, gaat het om CO₂ die planten zoals koolzaad en suikerbieten korte tijd daarvoor tijdens de groei uit de lucht hebben opgenomen. Het betreft dus een korte cyclus, dit in tegenstelling tot het stoken van fossiele brandstoffen als steenkool, olie en gas. Daarbij komt CO₂ vrij uit materiaal dat in de oertijd is gevormd.

Vanaf 2007 moet 2% van de afzet van oliemaatschappijen in Nederland bestaan uit biobrandstof. Ze kunnen er voor kiezen om bij te mengen, maar ook om die 2% te leveren als pure biobrandstof voor bijvoorbeeld OV-bedrijven. Voor meer informatie over rijden op Pure Plantaardige Olie, kijk op: www.solaroilsystems.nl en www.newnrg.nl. PPO-pompstations vind je via www.newnrg.nl en www.opek.nl.

Autoverzekeringen

Autobezitters kunnen sinds kort een goedkopere autoschadeverzekering afsluiten: een verzekering waarbij de reparaties zoveel mogelijk worden uitgevoerd met gebruikte, originele onderdelen. Voor uitgebreide informatie zie: 'Groene autoverzekeringen' op www.milieucentraal.nl.

KLIMAATWIJS OP REIS

Op www.milieucentraal.nl (adviesmodule Klimaatwijs) kun je uitrekenen hoeveel CO₂ en andere broeikasgassen je veroorzaakt door je buitenlandse reis met bus, trein, auto of vliegtuig. Ook ziet je hoeveel bomen een jaar lang moeten groeien om die broeikasgassen te compenseren. Je kunt daar daadwerkelijk voor zorgen ('*klimaatcompensatie*') via GreenSeat (www.greenseat.nl) en Trees for Travel (www.treesfortravel.nl). Deze organisaties berekenen hoeveel broeikasgassen worden uitgestoten bij een bepaalde vliegreis en laten dan de compenserende bomen planten en beheren door de onafhankelijke Stichting Face. Ook steeds meer reisorganisaties bieden die mogelijkheid. Sommigen doen dit standaard, anderen bieden het als extra dienst aan. De reisorganisaties kopen klimaatcompensatie in bij GreenSeat of Trees for Travel. Bij hen en bij reisbureaus kun je navragen welke reisorganisaties met hen samenwerken.

Tips om de uitstoot door reizen 'aan de bron' te beperken:

- Ga langer, maar minder vaak op vakantie (minder reizen).
- Kies bij korte vakanties tussendoor voor de toeristische mogelijkheden dicht bij huis. Let bij het kiezen van een accommodatie op milieukeurmerken als Milieukeur, Europees Ecolabel of de Milieubarometer.
- Kijk of uw voorkeursbestemming (bijvoorbeeld een zonnig strand) ook dichterbij te vinden is.
- Vakantiereizen per touringcar, per internationale trein (geen hoge snelheidstrein) en per moderne auto (bouwjaar 2000) met vier inzittenden zonder caravan zijn het minst milieubelastend.

Consmeer kritisch en recycle

Het produceren, verpakken, vervoeren en alle andere handelingen die nodig waren om een product bij je thuis te krijgen, heeft energie gekost in de vorm van aardolie, steenkool en/of aardgas, waardoor er broeikasgassen zoals CO₂ in de lucht zijn gekomen. In je gedrag als consument heb je daarom belangrijke mogelijkheden om het milieu te ontzien

Als consument heb je onder meer de mogelijkheid klimaatverandering tegen te gaan:

- In de aanschaffase: bedenk of je iets (nieuw) moet kopen; (overweeg nieuwe aankopen door compensatie klimaatneutraal te maken).
- Door keuzen in je voedingspatroon.
- In de financiële diensten die je afneemt.
- Als koper word je ook 'eigenaar' van (toekomstig) afval. Let daarom op verpakkingsmateriaal en scheid herbruikbare afvalstoffen voor recycling.

DENK DUURZAAM IN DE AANSCHAFFASE

Stel je zelf de vraag of je het product dat je wilt aanschaffen wel echt nodig hebt? Is lenen of huren eventueel ook een mogelijkheid?

Ga na hoe bedrijven met het milieu omgaan. Veel informatie over richtlijnen voor bedrijven over onder meer een goede rapportage van hun milieugedrag kun je vinden op www.globalreporting.org. 'Beloon' als consument de koplopers door juist hun producten te kiezen.

Let bij de aanschaf van producten op milieukeurmerken zoals Milieukeur, Europees Ecolabel of Nordic Swan. Meer informatie op: www.milieukeur.nl, www.europeeseocolabel.nl en www.nordicswan.nl

Let niet alleen op de prijs, maar ook op degelijkheid en de mogelijkheid om het product waar - ook letterlijk - zoveel energie in werd gestoken te repareren als het stuk gaat.

Repareer spullen die nog te repareren zijn.

Onderdelen van oudere apparaten zijn vaak nog te koop bij 'Onderdelenhuizen' en winkels voor tweedehands apparaten. Zie hiervoor de Gouden Gids.

Tweedehands

Gun je spullen een tweede leven als je ze weg doet, maar overweeg zelf ook eens de aanschaf van tweedehands producten. Die zijn immers vaak even bruikbaar als nieuwe spullen (en aanzienlijk goedkoper). Hergebruik van artikelen kan een flinke milieuwinst opleveren. De levensduur wordt verlengd, wat grondstoffen, energie en water bespaart (minder productie). Bovendien ontstaat er minder vervuiling doordat er minder gestort of verbrand hoeft te worden.

Adressen vind je in het telefoonboek en op www.allesduurzaam.nl/kringloop/tweedehands. Daarnaast zijn er veel websites waar je spullen kunt aanbieden of kopen.

Overweeg de mogelijkheid om klimaatgecompenseerd te kopen

Sinds kort kun je klimaatgecompenseerd kopen door te betalen met een speciale creditcard. De uitgever van deze Visa Green Card zal daarna de CO₂-uitstoot van uw aankopen compenseren. Voorjaar 2007 introduceert ook de Rabobank (in samenwerking met het Wereld Natuur Fonds) voor zijn 400.000 leden een creditcard met klimaatcompensatie.

Het idee achter deze klimaatcards is als volgt: het produceren, verpakken, vervoeren en alle andere handelingen die nodig waren om een product bij je thuis te krijgen, heeft energie gekost in de vorm van aardolie, steenkool en/of aardgas, waardoor er broeikasgassen zoals CO₂ in de lucht zijn gekomen. Door nu weer even veel broeikasgassen uit de lucht te halen (bijv. door boomaanplant) of elders te voorkomen (bijv. door te investeren in energiebesparing), wordt de bijdrage aan klimaatverandering van je aankoop gecompenseerd.

Meer informatie: www.milieucentraal.nl, www.greencardvisa.nl en www.rabobank.nl.

VERANDER JE VOEDINGSGEWOONTEN.

Een derde van de milieubelasting die ieder mens veroorzaakt, heeft te maken met onze voeding. Gelukkig kun je deze milieubelasting deels voor-

komen, bijvoorbeeld door niet dagelijks vlees of vis te eten. De consumptie van dierlijke eiwitten belast het milieu namelijk veel meer dan het eten van plantaardige eiwitten.

In verband met stook- en verlichtingskosten (kassen) en transportkosten (buitenlandse aanvoer) is het goed om producten van het seizoen en uit eigen omgeving te eten.

Let bij aankoop van producten ook op milieu-keurmerken als het EKO-keurmerk en Milieukeur (zie o.a. www.eko-keurmerk.nl, www.milieukeur.nl).

Vleesconsumptie

De consumptie van vlees belast het milieu veel meer dan het eten van plantaardige eiwitten omdat voor 1 kilo vlees 2 tot 5 kilo plantaardig veevoer nodig is. Veevoer kost veel energie, wa-

ter, land en grondstoffen. Daarnaast veroorzaakt de intensieve veehouderij milieuproblemen door de overmatige mestproductie en de uitstoot van ammoniak en broeikasgassen.

De Kleine Aarde (www.dekleinearde.nl) geeft een aantal argumenten om een *onsje minder vlees* te gaan gebruiken. De meeste punten zijn ook van toepassing op zuivel en zuivel-producten:

- Vlees heeft van alle voedingsmiddelen veruit de grootste Mondiale Voetafdruk, zie www.voetenbank.nl.
- Vlees bevat vaak het verkeerde vet en cholesterol.
- Aan veevoer worden medicijnen en antibiotica toegevoegd.
- Veevoer is vaak gemaakt met genetisch gemanipuleerde gewassen.
- In de Derde Wereld leiden monoculturen voor veevoer tot werkloosheid en armoede onder de lokale bevolking.
- Voor vlees is veel meer (drink)water nodig dan voor graan.
- Vlees draagt bij aan klimaatverandering.
- Vleesproductie verstoort wereldwijd de kringloop van nutriënten.
- Intensieve veehouderij veroorzaakt veel dierenleed en produceert 'foute' mest
- Minder vlees eten is voordeliger.

Websites

- Informatie over vleesconsumptie en -vervangers: www.milieucentraal.nl.
- Algemene informatie over voeding: www.voedingscentrum.nl of 070-3068888
- Vegetarische en diervriendelijke (biologisch of scharrelvlees) restaurants: www.wakkerdier/restaurants.
- De Vegetarische schijf, uitgegeven door Goede Waar en Co en de NVB: www.vegetariers.nl en www.goedewaar.nl.
- Internet-forum en informatie over lekker vegetarisch eten: www.vegatopia.com.

Eten van het seizoen en uit eigen omgeving

Je kunt erg veel energie besparen door goed te letten op de voedingsmiddelen die je koopt. Voorbeeld: het invliegen van 1 kilo groente of fruit uit een ander continent kost 3 liter brandstof. Met de Groente- en Fruitkalender op www.milieucentraal.nl kun je per product in één oogopslag zien hoeveel energie er nodig is om het in de winkel te krijgen.

Kies ook zoveel mogelijk voor biologische producten omdat deze (in meerdere opzichten) milieuvriendelijk en diervriendelijk geproduceerd worden (www.biologica.nl).

Producten als koffie, thee, cacao, soja en palmolie komen vaak uit derde-wereldlanden. Naast de milieuproblemen bij landbouw in het algemeen, kent de landbouw daar nog een aantal specifieke problemen zoals de boskap voor die landbouw, erosie en verlies van biodiversiteit en wordt er nogal eens onverantwoord omgegaan met bestrijdingsmiddelen. Daarnaast zijn er vaak sociale misstanden zoals kinderarbeid en slechte arbeidsomstandigheden. Let daarom bij de koop van producten uit ontwikkelingslanden op keurmerken, die garanties geven over de manier

waarop producten geteeld en verwerkt zijn, en/of die garanderen dat de arbeiders een eerlijke prijs voor hun producten hebben gekregen.

Voor meer informatie over milieuverantwoorde en eerlijke handel:

- www.maxhavelaar.nl (koffie, thee, sinaasappel- en tropisch sap en fruit).
- www.fairtrade.net (Fairtrade Labeling Organizations International, wereldwijde keurmerkorganisatie voor eerlijke handel).
- www.ifat.org (IFAT, The International Fairtrade Association, wereldwijd netwerk om marktontwikkeling en vertrouwen van Fairtrade te vergroten).
- www.novib.nl (ontwikkelingsorganisatie, onderdeel van Oxfam).

FINANCIËLE DIENSTEN

Door een verstandige keuze bij het doen van investeringen kun je bijdragen aan het stoppen van de klimaatverandering, mondiale duurzaamheid ondersteunen (en daar financieel wel bij varen). In Nederland stimuleert de overheid beleggen in erkende groene fondsen die investeren in milieuvriendelijke projecten als duurzame energie, biologische landbouw, duurzaam bouwen en natuur en landschap met een fiscale bonus van 2,5%,

Nuttige informatie kun je vinden via onder andere:

- www.duurzaam-beleggen.nl/ (Duurzaam Geld Gids, geeft een overzicht van beleggingsfondsen die investeren in het stoppen van de klimaatverandering, zoals groenfondsen en duurzame beleggingsfondsen)
- www.vbdo.nl (belangenvereniging van duurzame beleggers)
- www.consumentenbond.nl
- www.senternovem.nl/groenbeleggen/
- www.asnbank.nl
- www.triodos.nl

VERPAKKINGEN

Voor de meeste verpakkingen geldt dat de weg tussen winkelschap en prullenbak extreem kort is. Verpakkingen zijn in zeker opzicht zeker gunstig voor het milieu, doordat ze de houdbaarheid van voedingsmiddelen verlengen en producten tijdens transport en opslag beschermen. Anderzijds is er de milieubelasting die ontstaat bij de productie, het vervoer en de afvalverwerking. Daarom is er reden om te kiezen voor minimale verpakkingen en herbruikbare verpakkingen en om herbruikbaar verpakkingsafval te scheiden.

Tips

- Voorkom overbodig verpakkingsmateriaal zoals dubbele verpakkingen.

- Neem een boodschappentas mee, dan heb je geen plastic tasje nodig.
- Koop zo mogelijk statiegeldverpakkingen (frisdrank, bier) of verpakkingen van materiaal dat gerecycled kan worden.
- Hoe groter de verpakkingseenheid, des te minder verpakking per kilo product (een zak van 5 kilo aardappelen levert minder afval op dan twee zakken van 2,5 kilo etc.). Pas echter op met grote voorraden. Producten kunnen bederven, en dat leidt tot afval en verspilling van de energie die nodig is geweest om het product te maken.

RECYCLING

We scheiden ons afval nog steeds niet voldoende om de milieudoelstellingen van de overheid te halen. In 2003 werd per Nederlander 549 kilo huishoudelijk afval ingezameld. In totaal was dat

8,9 miljoen ton. Daarvan werd 3,9 miljoen ton, bijna de helft, gescheiden ingezameld.

Papier

In totaal zamelde Nederland 984 miljoen kilo huishoudelijk oud papier en karton in. Per persoon is dat 68 kilo. Van de 131 kilo karton en papier die we gebruiken kan 75%, of ruim 98 kilo in de papierbak.

Besparing aan de bron is natuurlijk nog beter:

- Gebruik papier dat aan één kant bedrukt is, nog een keer voor kladjes.
- Kopieer dubbelzijdig (en als je toch op 'milieu' let: koop kopieerpapier met een milieukeurmerk als Milieukeur, Europees Ecolabel of Nordic Swan).
- Plak een Ja/Nee of een Nee/Nee sticker op de brievenbus. Dat bespaart maar liefst 34 kilo drukwerk per brievenbus per jaar. De sticker is telefonisch te bestellen bij Vereniging Mail DB: tel: 0900-2025095 (€ 0,23 per minuut) of Vereniging Milieudefensie (020-6262620 of www.milieudefensie.nl, zoek op 'reclamedrukwerk').
- Overweeg een krantenabonnement samen met uw burens. Zeker week- of maandbladen kunnen goed door meerdere huishoudens gelezen worden en het is ook goedkoper.

Glas

In totaal werd in 2003 in Nederland ruim 340 miljoen kilo huishoudelijk verpakkingsglas ingezameld. Per persoon is dat 21 kilo, of 81% van de totale gebruikte hoeveelheid. Maar dat betekent ook dat er nog altijd ca. een vijfde gemist wordt. Glas kan oneindig hergebruikt worden. Door het recyclen van glazen flessen en potten besparen we veel grondstoffen en energie.

GFT

In totaal werd in Nederland 1340 miljoen kilo huishoudelijk gft-afval gescheiden ingezameld. Dat is 106 kilo per persoon per jaar, inclusief tuin-afval. Deden we dit niet, dan hadden er minimaal drie afvalverbrandingsinstallaties bijgebouwd moeten worden. Voor de GFT-inzameling zijn ook zakken met Milieukeur verkrijgbaar die in de GFT-bak mogen worden gebruikt (zie www.milieukeur.nl). In de GFT-bak mag ook kattenbak-

vulling met Milieukeur (dit is kattenbakvulling uit afvalproducten als geperste houtvezels, houtkorrels of geperst papierslib).

Natuurlijk kun je je GFT-afval ook zelf composteren. Dat bespaart transport (en daarmee energie) en levert gratis meststof op voor de planten. Veel gemeenten stimuleren dit door goedkoop compostvaten aan te bieden.

Voor meer informatie over zelf composteren: www.milieuceentraal.nl

En verder:

Verdiep je verder in klimaatverandering, ga na hoeveel aandacht de politieke partijen aan het milieu besteden en overweeg je aan te sluiten bij een milieuorganisatie.

INFORMATIE OVER KLIMAATVERANDERING

Enkele websites die je meer informatie kunnen geven over klimaatverandering zijn:

- www.hier.nu
- www.milieuceentraal.nl
- www.klimaatportaal.nl
- www.knmi.nl ('Klimaatverandering', 'Broeikas-effect')
- www.grist.org
- www.insnet.org

Veel organisaties op het gebied van onder meer natuur, milieu en handel- en ontwikkelingsproblematiek, vluchtelingen, kinderen en gezondheid voeren momenteel gezamenlijk de HIER-campagne om aandacht te vragen en actie te ondernemen tegen klimaatverandering: www.klimaatbureau.nl

POLITIEK EN MILIEU

Lees de diverse politieke programma's door op 'milieu'. Welke plaats 'milieu' bij de partijen heeft kom je ook te weten via: www.stemwijzer.nl

MILIEUORGANISATIES

Om je bij een milieuorganisatie aan te sluiten: zie onder meer:

- www.greenpeace.nl
- www.milieudefensie.nl
- www.natuurenmilieu.nl
- www.natuurmonumenten.nl
- www.wnf.nl

Leef LLiNK

LLiNK maakt radio en televisie met het oog op een vrije, eerlijke en duurzame toekomst. Met frisse blik, positief en oplossingsgericht.

- Hoe leef en eet ik gezond?*
- Hoe bespaar ik energie?*
- Welke tas is hip, maar eerlijk?*

In onze programma's en op www.llink.nl krijg je de antwoorden!

Word LLiNK

De kleinste omroep met de grootste idealen is niet van plan klein te blijven. Leef **LLiNK** en word lid vanaf **€ 5,73** per jaar. Word **LLiNK** en help ons een betere toekomst in beeld te brengen!

Ga naar www.wordllink.nl of bel 0900-1010200 (10 cpm) *

*Kijk op de website voor speciale ledenacties!

Maurits Groen Milieu & Communicatie (MGM&C) werkt als katalysator, bruggenbouwer en inspirator voor duurzame en innovatieve ontwikkelingsprocessen (milieu, natuur en maatschappelijk verantwoord ondernemen). Ook in de uitvoeringsfase kan MGM&C op diverse manieren ondersteuning bieden.

Een aantal producten en diensten in ons portfolio:

- Ⓜ MGM&C is sterk in het tot stand brengen van kansrijke coalities in het uitgebreide netwerk van partijen (bedrijven, overheden, NGO's) waarvoor ze werkt;
- Ⓜ Communicatiestrategieën en -trajecten (advisering, begeleiding en uitvoering);
- Ⓜ Klimaatforums en lezingen voor bedrijven, overheid, scholen en instellingen, georganiseerd met inschakeling van bijvoorbeeld klimaatdeskundigen en architecten uit haar rijke netwerk;
- Ⓜ Organisatie van congressen en evenementen; van programmering tot – desgewenst – de uitvoering tot in detail (bijvoorbeeld: inclusief CO₂-neutrale catering);
- Ⓜ 'Roll out' van diverse trajecten, variërend van initiatie en begeleiding tot het compleet CO₂-neutraal maken van uw bedrijf (producten, processen, diensten en gebouwen);
- Ⓜ Opzetten en begeleiden van adviserende 'omgevingspanels' (burgers, omwonenden etc.) en stakeholder panels voor overheden en ondernemingen;
- Ⓜ Bouwen van websites;
- Ⓜ Schrijven, redigeren en vertalen van teksten (rapporten, milieujaarverslagen, brochures, boeken);
- Ⓜ Verzorgen van vormgeving, lay out en druk. Voor een aantal publicaties treedt MGM&C op als zelfstandig uitgever;
- Ⓜ Ontwikkeling van training- en lesmateriaal (onderwijs, overheid en bedrijven);
- Ⓜ Individuele en management team coaching trajecten op het vlak van bewustzijnsontwikkeling.

Maurits Groen Milieu & Communicatie zorgde er in 2006 voor dat 'an inconvenient truth' (boek en film) van Al Gore in Nederland een grootse lancering kregen. Door de ontketende storm staat milieu nu overal weer hoog op de agenda. In de windstille daarvoor vertaalde MGM&C Al Gore's boek in het Nederlands ('Een ongemakkelijke waarheid') en nam ze het initiatief tot uitgave van de vertaalde versie, in samenwerking met Meulenhoff.

Raadpleeg onze website (www.mgmc.nl) voor bijzondere aanbiedingen en evenementen, een uitgebreider bedrijfsprofiel en overzicht van diensten en producten. CO₂-neutraal worden? Zie [www.CO₂-neutraal.nu](http://www.CO2-neutraal.nu)

Maurits Groen Milieu & Communicatie

Wagenweg 148 – 2012 NK Haarlem – 023-5424656 – www.mgmc.nl – info@mgmc.nl